

Nowak, Kazimierz

"Strajki chłopskie w 1937 roku :
dokumenty archiwalne", zebr. i oprac.
W. Matuszewska i S. Leblang, wstęp i
red. W. Matuszewskiej, współpr. Br.
Skrzeszewskiej, Warszawa 1960, T. 1-2 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 53/2, 380-383

1962

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

wodem rezygnacji Grabskiego ze stanowiska premiera) nie znalazł w książce Tomaszewskiego nowych danych i nowej interpretacji.

Zakończenie książki nosi moim zdaniem zbyt propagandowo-dydaktyczny charakter. Tezy tam zawarte nie zostały udowodnione przez autora. Konsekwencjom gospodarczym reform Grabskiego i ich roli w dziejach gospodarczych II Rzeczypospolitej poświęcono w książce bardzo mało miejsca. Szczególnie błędna wydaje się następująca teza autora: „Efekty polityki Wł. Grabskiego nie oznaczały, że gospodarka polska była zdolna do dalszego normalnego rozwoju podobnego do rozwoju innych krajów kapitalistycznych” (s. 225). Moim zdaniem Polska była normalnym (mimo swej narodowej specyfiki) krajem zdolnym do ograniczonego rozwoju w ramach kapitalistycznych stosunków. Okres 1926—1929 oraz 1935—1939 w pełni to potwierdził. Nie jest to żadna gloryfikacja przedwojennych stosunków, ale stwierdzenie, że istniały przesłanki gospodarcze dla niepodległości Polski w ramach kapitalizmu.

Marian Drozdowski

Strajki chłopskie w 1937 roku. Dokumenty archiwalne, zebrały i opracowały W. Matuszewska i S. Leblang, wstęp i redakcja W. Matuszewskiej, współpraca Br. Skrzyszewskiej. Książka i Wiedza, Warszawa 1960, t. I — s. 454, t. II — s. 526.

W ramach prac Zakładu Historii Partii przy KC PZPR ukazał się obszerny zbiór dokumentów związanych ze strajkiem chłopskim w 1937 r. Zbiór daje szeroki obraz zaszłych przed prawie 25 laty wydarzeń, odtwarza przebieg największego w Polsce strajku chłopskiego, wszechstronnie oświetla momenty polityczne poprzedzające jego wybuch, a także następstwa strajku. Wydawcy przeprowadzili kwerendę w następujących archiwach: Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, Archiwum Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe, Biblioteka Sejmowa, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Przemyślu, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie i Obwodowe Państwowe Archiwum we Lwowie. Wydaje się, że kwerenda była pełna.

W wydawnictwie opublikowane zostały dokumenty archiwalne poza nielicznymi wyjątkami po raz pierwszy. Jeśli dokumenty były już publikowane, wydawcy zaznaczają to w przypisach wraz ze wskazaniem wydawnictwa. W dziale aneksów zamieszczono m. in. kilka relacji i wspomnień, które uzupełniają częściowo luki w dokumentacji archiwalnej. Podstawą podziału wydawnictwa na dwa tomy jest zasada proveniencji.

Tom pierwszy, obok obszernego, rzeczowego wstępu pióra W. Matuszewskiej, obejmuje akta i dokumenty stronnictw i partii politycznych oraz listy o charakterze politycznym z korespondencji wielu działaczy. Podstawową część pierwszego tomu stanowi dokumentacja partyjna SL i KPP. Na ogólną liczbę 128 przekazów źródłowych opublikowanych w tym tomie jest 47 dokumentów SL, 43 KPP. Ponieważ dokumentacja SL w czasie wojny w znacznym stopniu uległa zniszczeniu i rozproszeniu, podstawą stały się materiały ze zbiorów Ireny Kosmowskiej, w szczególności protokoły dwóch kongresów SL: styczniowego z roku 1937 i lutowego z roku 1938. Trzonem dokumentacji KPP jest korespondencja pomiędzy Biurem Politycznym i Sekretariatem Krajowym KC KPP oraz materiały

informacyjno-sprawozdawcze organizacji terenowych. Na końcu tomu zamieszczono fotokopie dokumentów.

Na zawartość tomu II składa się 128 przekazów źródłowych pochodzących od różnych ogniw aparatu państwowego. Są to sprawozdania wydziałów społeczno-politycznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, urzędów wojewódzkich i starostw, informacje wojskowe, raporty policyjne, stenogramy sejmowe, akta sądowe i inne. Najlichniesze dokumenty tego typu pochodzą z województw krakowskiego i lwowskiego, gdzie nasilenie wypadków było największe. Na końcu tomu umieszczono fotokopie dokumentów, indeks nazwisk, nazw geograficznych, organizacji politycznych i społecznych, występujących w zbiorze, a także mapę terytorialnego zasięgu strajku. Wydawnictwo pod względem formalnym jest poprawne. Selekcja dokumentów dokonana została prawidłowo.

Szereg przyczyn złożył się na wybuch strajku chłopskiego w sierpniu 1937 r. Pierwszą z nich był kryzys agrarny. Następstwem kryzysu był gwałtowny spadek cen artykułów rolnych, rozszerzanie się nożyc cen, spadek dochodowości gospodarstw chłopskich, degradacja gospodarki rolnej, nasilenie półfeudalnych form wyzysku. Na kształtowanie się nastrojów na wsi wpływa w coraz większej mierze sytuacja wewnętrzna i międzynarodowa Polski. Następuje szybka likwidacja i dotąd już znacznie ograniczonych swobód demokratycznych. Wzmaga się akcja represyjna w stosunku do żywiołów radykalnych i rewolucyjnych w mieście i na wsi. Represje spadały w coraz większej mierze i na radykalny ruch ludowy. Na wsi zaczynała dojrzewać fala radykalizmu. Coraz mniej było na wsi złudzeń co do możliwości przywrócenia swobód demokratycznych w ramach panującego systemu sanacyjnego, choć poważnym kredytem zaufania, najczęściej ślepego, chłop darzył w dalszym ciągu przywódców SL, szczególnie w Małopolsce. Powstał na wsi szeroki front antysanacyjnej opozycji o radykalnym i antyfaszystowskim zabarwieniu. W 1937 r. na sytuację chłopstwa pracującego wpłynął nieurządzą paszy i zboża na skutek suszy, i atak instytucji kredytowych na makrorolnych dłużników, gdy tylko ceny produktów rolnych nieco się podniosły¹.

Na wszystkich naradach chłopskich, szczególnie w Małopolsce, żądanie strajku generalnego na wsi stało się jedynym zawołaniem chłopów.

Wśród solidaryzujących się członków Stronnictwa Ludowego wzmogło się niezadowolenie z powodu odwołania zapowiadanego strajku w całym kraju. Strajk w roku 1937 był wywołany parciem masy członkowskiej Stronnictwa Ludowego i mimo wysiłku kierownictwa, by go utrzymać w ramach legalności, przekształcił się on w rozprawę z dyktaturą faszystowską.

Wskazaliśmy na najważniejsze przyczyny wybuchu strajku sierpniowego, ponieważ autorka wstępu nie naświetliła tej sprawy w sposób dostateczny. Natomiast dosyć szeroko charakteryzuje taktykę Naczelnego Komitetu Wykonawczego Stronnictwa Ludowego, oraz próby części działaczy ludowych przeciwstawiania się proklamowaniu strajku, lub odwołania terminu wystąpienia. Prawicowi przywódcy SL odpowiadali odmownie na propozycję KPP stworzenia Frontu Ludowego, rzekomo w imię zachowania „samodzielności” ruchu chłopskiego i zabronili dołom współdziałania z KPP. Gdy jednak zaostrzała się ofensywa faszystwu przeciw prawom i zdobyczom mas pracujących, gdy wzrastało zagrożenie niepodległości Polski

¹ Por. A. Bandos, *Walki chłopskie 1937 roku*, Warszawa 1953; *Przeciw sanacji. Wybór dokumentów ze strajków chłopskich z lat 1936—1937*. Wybrał i do druku przygotował A. Miączynski. Przedmowa K. Nowaka, Kraków 1956; *W dwudziestolecie wielkiego strajku chłopskiego 1937—1957*, Praca zbiorowa pod redakcją J. Kowala, Warszawa 1957; *Sierpień 1937 roku. W 20 rocznicę strajku chłopskiego i solidarnościowych strajków robotniczych w województwie krakowskim*, Opracowanie zbiorowe. Referat Historii Partii Komitetu Wojewódzkiego PZPR, Kraków 1957.

przez Niemcy faszystowskie, dołowy aktyw SL nabierał silniejszego przeświadczenia o konieczności jednolitego frontu z klasą robotniczą. Jednocześnie niektórzy przywódcy SL prowadzili rozmowy w sprawie Frontu Morges, a M. Rataj po Nowosielcach wielokrotnie pertraktował z sanacją. Przekonywająco zarysowała (s. 33) autorka wstępu ewolucję postawy i obiektywną rolę W. Witosy. Przy charakterystyce SL autorka pominęła agraryzm. Nie należy bowiem zapominać, że podstawą ideologiczną Stronnictwa był agraryzm, koncepcja pod względem klasowym solidarystyczna, traktująca wieś jako monolit. Agraryzm dojrzał w Polsce jako kierunek ideologiczny w okresie pokryzysowym. Agraryzm negował walkę klasową i sprzeczności klasowe istniejące na wsi, głosił odrębność „wsi” i przeciwstawił ją „miastu”.

Strajk sierpniowy proklamowany pod naporem dołów SL, miał charakter wyraźnie polityczny. Podstawowymi jego hasłami były żądania zmiany faszystowskiej konstytucji kwietniowej, zlikwidowanie dyktatury i reżimu biurokratyczno-wojskowego, powołanie rządu na podstawie demokratycznych wyborów, zerwanie z prohitlerowską polityką zagraniczną. Wysłano również szereg postulatów gospodarczych, żądając przede wszystkim opłacalności produkcji rolnej i godziwego wynagradzania za pracę. Kierownictwo SL wyłączyło ze strajku radykalizowane chłopstwo terenów wschodnich oraz chłopstwo Pomorza i Śląska, rzekomo by akcja strajkowa nie „zaszkodziła” interesom państwa w dzielnicach, gdzie mieszkali obce narodowości. Mimo wysiłku kierownictwa, by utrzymać strajk w ramach legalnej, choć ostrzejszej niż dotychczas manifestacji, przekształcił się on na terenach zamieszkałych przez około 10 milionów chłopów w rozprawę z dyktaturą faszystowską. Dokumenty pokazują, jak po terenach objętych strajkiem policja jeździła w specjalnych autach ciężarowych i występowała w zwartych kolumnach uzbrojonych w karabiny maszynowe i granaty. Używano również przeciw chłopom policji konnej, a w niektórych powiatach nawet wojska. Poszczególnych chłopów napadano, bito i znieważano. Na napaść ze strony policji były narażone najczęściej straże porządkowe i wystawione pikiety-czujki, których zadaniem było informowanie idących do miast chłopów o celach strajku i namawianie ich do solidarności, walki z łamistrajkami, przeciwstawianie się inwazji oddziałów policyjnych. Najwięcej krzywdy wyrządziły chłopom słynne oddziały rezerwy policji, podległe bezpośrednio Komendzie Głównej, tzw. popularnie „chłopcy z Golędzinowa”.

Wysiłki przywódców SL zmierzały do utrzymania strajku w ramach „legalności” i szybkiego zlikwidowania go. Gdziekolwiek rozgorzała walka chłopska, zjawiali się pravicowi przywódcy SL, by uspokoić walczących chłopów. Stronnictwo choć było antysanacyjne, to jednak nie dążyło do zasadniczych przeobrażeń społeczno-politycznych w Polsce. SL podobnie jak PPS, dążyło tylko do przywrócenia systemu demokratyczno-parlamentarnego. Trafnie przedstawia autorka wstępu rolę radykalnego nurtu Stronnictwa Ludowego. Radykalni ludowcy opowiadają się za wspólną walką chłopów i robotników, za zdecydowanym wystąpieniem chłopów przeciw reżimowi sanacyjnemu.

Dokumenty pokazują rolę KPP w akcji strajkowej. Słusznie pisze autorka wstępu: „Komuniści już w toku akcji sierpniowej popularyzowali kurs na powszechny i polityczny strajk klasy robotniczej i chłopstwa aż do zwycięstwa” (s. 51). Radykalne masy chłopskie znalazły w tej walce zachętę i pomoc ze strony KPP. Z chwilą wybuchu strajku chłopskiego KPP czyni wszelkie wysiłki, by pomóc strajkującym chłopom. Wydaje odezwy i ulotki, w których poucza, jak należy prowadzić strajk, jakie znaczenie on posiada, co należy robić, by strajk zakończył się zwycięsko. Jednocześnie wzywa się w tych ulotkach i odezwach robotników fa-

brycznych do poparcia strajkujących chłopów, do tworzenia jedności robotniczo-chłopskiej. Komuniści wchodzili do organizowanych z ludowcami pikiet i do samoobrony. Wydaje się, że autorka przedmowy w sposób niedostateczny przedstawiła rolę KPP w strajku sierpniowym.

Prawicowe elementy PPS i klasowych związków zawodowych przeciwstawiały się akcji strajków solidarnościowych, nie chciały wspólnej walki robotniczo-chłopskiej przeciw sanacji, ani wspólnych akcji z SL. Jednak te wysiłki zostały pokrzyżowane zdecydowaną postawą robotników, którzy na znak solidarności ze strajkującymi chłopami porzucali pracę. Tak było w Krakowie, Zagłębiu Chrzanowskim, Tarnowie, Bochni, Kielcach, Wieliczce, Brzesku, Skawinie, Stalowej Woli i wielu innych miastach.

Słusznie postąpili wydawcy, że swego wyboru dokumentów nie zamknęli na wypadkach sierpniowych, lecz na okresie późniejszym. Szło bowiem o przedstawienie następstw strajku zarówno w SL, jak i w obozie rządzącym. Przez cały 1938 r. na porządku dziennym znajdowała się sprawa wznowienia strajku pod hasłami likwidacji reżimu faszystowskiego, zmiany polityki zagranicznej i polepszenia katastrofalnego położenia mas chłopskich. W łonie SL ujawniają się wyraźne skłonności do nowego strajku². Autorka wstępu przedstawia następstwa strajku sierpniowego w obozie sanacyjnym (s. 50 n.). Tutaj wysuwają się jednak zastrzeżenia. Sanacja potraktowana została jako zwarta całość. Tymczasem, jak wiadomo, było to ugrupowanie niejedolite. W łonie sanacji dochodziło do tarć, walki o władzę. Przejawem tego było chociażby samobójstwo Walerego Sławka.

Trzeba z całym naciskiem podkreślić, że wydawcy wykonali pożyteczną robotę z punktu widzenia naukowego i politycznego. Dokumenty pogłębiają w znacznym stopniu naszą znajomość ruchu ludowego, która wciąż jest niedostateczna. Niewątpliwie ze zbioru tego będą korzystać historycy, wykładowcy, studenci. Zbiór może służyć innym wydawcom za wzór.

Kazimierz Nowak

² M. Bogusławski, *Walka polityczna w Polsce w związku z agresją faszystowską przeciw Czechosłowacji, Zbiór artykułów historycznych o Polsce w literaturze radzieckiej*, Warszawa 1950, s. 226.